

CIMITIRUL ȘI MONOGRAFIA

Emil NICOLAE

Emanuel Bălan, *Evreii din Târgu-Neamț. Istoria unei comunități*, București, Editura „Hasefer”, 2019, 263 p.

Cândva, demult, cineva m-a învățat un lucru: dacă ajung într-un oraș necunoscut, primul drum să-l fac la cimitir; acolo, cercetând pietrele tombale, vom afla o mulțime de amănunte despre trecutul locului, despre structura socială, despre mentalitatea oamenilor etc. Și nu despre morți e vorba în această experiență, ci despre oamenii vii, în măsura în care istoria guvernează prezentul, așa cum ar trebui să se petreacă lucrurile într-o societate normală, firească. Numai că, parcursul societății românești (majoritare) fiind unul destul de accidentat, se știe, cu atât mai derutant, mai nefiresc a fost parcursul unei „societăți interioare” (minoritare), precum cea evreiască, se știe și asta.

De aceea sunt importante cimitirele: pentru că ele constituie o referință de bază care, în cazul când nu ne pot oferi informații decât despre un anumit moment al istoriei, măcar ne pot sugera ce ar fi urmat să fie...

Așadar, față de această aserțiune, istoria comunității evreiești din Târgu Neamț a evoluat pe un parcurs marcat de trei cimitire: primul, mai mic – dar și cel mai vechi –, a existat cândva „în dosul cetății Neamțului” („de o vechime de 5-6 și 700 ani”, după cum consemnează „cronicarul” Josef Kaufman⁴³⁹, poate exagerând), dispărut sub prăbușirile dealului; al doilea, mai extins, se afla (din secolul al XVIII-lea) pe locul unde a fost ridicat spitalul vechi (1852); în sfârșit, cimitirul nou, situat „pe drumul Fălticenilor”⁴⁴⁰, datând din 1838, în funcțiune și azi. Urmărind dezvoltarea târgului, în perioadele medievală și modernă și, în raport cu ea, „deplasarea” cimitirului, vom putea avea și o reprezentare imaginară a mutațiilor produse în comunitatea evreilor.

În orice caz, această istorie a cimitirelor evreiești din Târgu-Neamț certifică faptul că evreii din Moldova, cel puțin, s-au stabilit aici, în general, în două etape și în două circumstanțe diferite: o dată mai de timpuriu (în secolele al XV-lea și al XVI-lea), pe teritoriile controlate de cetăți (Suceava, Iași, Roman, Târgu-Neamț, Piatra Neamț ș.a.), ei fiind chemați de domnitori ca practicanți ai diverselor meserii; și a

---

⁴³⁹ Josef Kaufman, *Cronica comunităților israelite din județul Neamț*, vol. 2, Tipografia „Record”, Piatra -Neamț, 1928.

⁴⁴⁰ *Idem.*

două oară mai târziu (sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea), când comercianții care închiriau temporar terenuri pentru târgurile anuale s-au decis să rămână și au înființat ștetl-urile (Onițcani, Dorohoi, Bucecea, Hârlău, Burdujeni, Lespezi, Podul Iloaiei, Săveni etc. – în 1859 erau consemnate 63 de asemenea târgușoare⁴⁴¹), unele constituind nucleeele unor viitoare localități, altele dispărând. Desigur, lucrurile nu au decurs atât de simplu și de clar, pentru că de-a lungul timpului au apărut și momente de criză care s-au soldat cu „interferențe” între grupurile / valurile de imigranți evrei. De pildă, pogromurile din Ucraina, din secolul al XVI-lea (în timpul rebeliunii cazacilor) au împins spre Moldova un val de imigranți evrei care s-au afiliat comunităților deja existente. Mai târziu, după anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus (1812) și introducerea legislației nefavorabile evreilor (care a stimulat și producerea câtorva pogromuri), un alt val de imigranți a pătruns în Moldova. Pe de altă parte, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, reformele administrative introduse de Al. I. Cuza, cu destule prevederi tolerante față de minorități, au atras alte grupuri de evrei ș.a.m.d.

În cadrul acestei paradigme, sub influența factorilor externi și interni care au produs condiții când favorabile, când mai degrabă adverse, s-a coagulat / articulat comunitatea evreilor din Târgu-Neamț.

Și totdeauna în relație – mai netedă sau mai aspră – cu populația autohtonă, care era și ea prinsă în convulsiile formării tânărului stat român și, mai apoi, în dezvoltarea lui modernă. Astfel, în monografia profesorului Emanuel Bălan vom regăsi imagini din „oglină mică” (comunitatea nemțeană, începând din secolul al XVIII-lea) reflectate în „oglină mare” (mai întâi Principatul Moldovei și apoi România Unită), într-o derulare nu foarte lină și nici foarte comodă, conformă cu realitatea.

Cercetarea lui Emanuel Bălan, întreprinsă cu acribie și pasiune, reușește să confere coerență surselor documentare – unele cunoscute, altele mai puțin știute și altele deloc frecventate până acum –, cărora le alătură o suită de surse orale. Interesant e faptul că autorul reușește să adauge informații noi la o referință considerată exhaustivă pentru perioada de până la momentul apariției („cronica” lui Josef Kaufman, 1928). Însă completarea ei cu date din istoria ulterioară a comunității din Târgu-Neamț, cuprinzând și secvența Holocaustului, și secvența comunismului, și secvența post-comunistă (până în 2015), crește valoarea lucrării lui Emanuel Bălan.

Deopotrivă de incitantă mi se pare și consemnarea istoriei „organizatorice” a comunității (sub aspect administrativ, economic, juridic, religios, social, cultural), avansând posibilitatea de a face comparații cu alte configurații comunitare. Și aș mai remarca un lucru: autorul nu se ferește să consemneze frământările din interiorul comunității, cu detalii care contrazic unele stereotipii revoluate care-i vizează pe evrei. În plus, încercarea finală de a (re)pune în discuție „portretul moral și fizic” al evreului

---

⁴⁴¹ J. B. Brociner, *Chestiunea israeliților români*, Tip. Horia Carp & Marinescu, București, 1910.

moldovean (așkenaz), în opoziție cu anumite clișee care bântuie mentalul colectiv, este o curajoasă deschidere polemică...

Din păcate, încărcătura de fapte și date din această monografie tinde să nu mai aibă corespondent în realitatea imediată: sinagogile din Târgu-Neamț au fost dărâmate (precum și alte „urme materiale”), contribuția evreilor la dezvoltarea orașului s-a dizolvat în anonimatul „colectivității” (supraviețuiesc doar câteva personalități culturale prin diverse dicționare, eroii din războiul Marii Uniri, înscriși pe un monument și numele unor veterani din Războiul de Independență pe câteva pietre tombale din cimitirului nou), numărul evreilor e din ce în ce mai mic... De aceea invocam, la început, cimitirele: cu ele în minte ar trebui citită această carte, tristă și dramatică până la urmă!